

مشیر الدوله‌ها

سیدمهدی بهبهانی نیا

قاضی دیوان عالی کشور

□ در دوران سلطنت قاجاریه شش تن از صلور و وزرای ایران لقب مشیرالدوله داشتند:

۱- میرزا سیدجعفر اصلاً فراهانی فرزند میرزا محمدتقی که در تبریز زیر دست میرزا بزرگ فراهانی (قائم‌مقام اول) کار می‌کرده است. عباس میرزا نایب‌السلطنه و وزیر با کفایت وی تصمیم گرفتند که یک عده شاگرد جهت کسب معلومات جدید به اروپا اعزام نمایند. میرزا سیدجعفر یکی از آن شاگردان بود که پس از مراجعت از اروپا ملقب به مشیرالدوله شد و از طرف محمدشاه به‌عنوان سفارت هم برگزیده گردید و به کشورهای خارج فرستاده شد.

۲- شیخ محسن خان فرزند شیخ کاظم تاجر تبریزی که اجداد وی از بین‌النهرین به ایران مهاجرت و در تبریز اقامت نمودند و سمت کدخدایی محله‌ی خیابان تبریز را داشتند. این خانواده نسبت خود را به حبیب ابن مظاهر که از اصحاب مولای متقیان علی ابن ابیطالب (ع) و از انصار حسین ابن علی (ع) بود و در کربلا در رکاب آن حضرت به افتخار شهادت نائل گردید، می‌رسانند. خاندان شیخ محسن خان مشیرالدوله افرادی نامدار چون میرزا یوسف مستشارالدوله از آزادی‌خواهان معروف که سال‌ها در زندان به‌سر برده و تالیفاتی دارد، از آن جمله رساله‌ی **یک کلمه** (قانون) که از اصول قانون اساسی فرانسه اقتباس شده است. موقعی که دستگاه سلطنت ناصرالدین شاه متوجه این تالیف گران قدر و بارزش گردید، او را به قزوین تبعید و زندانی کردند و کتاب **یک کلمه** را آن قدر بر سرش کوبیدند که در نتیجه چشمانش آب آورد. یکی دیگر از شخصیت‌های این خانواده شادروان محمد مظاهر رییس و استاد دانشکده‌ی حقوق دانشگاه تهران است که تدریس حقوق بین‌الملل عمومی و مالی با آن شادروان بود، بعد از این که مردم ایران ملزم به اخذ شناسنامه و نام‌خانوادگی گردیدند، این دودمان نام‌خانوادگی مظاهر که مبین انتساب‌شان به حبیب بن مظاهر اسدی می‌باشد، انتخاب نمودند.

۳- میرزا حسین خان مشیرالدوله (سپه‌سالار) فرزند میرزا نبی‌امیر دیوان قزوینی صدراعظم ناصرالدین شاه است که قبل از صدارت مدتی کنسول ایران، در بمبئی و تغلیس بود و سپس به سفارت ایران در اسلامبول (دولت عثمانی) منصوب گردید و زمانی که کنسول ایران در بمبئی بود، آقاخان محلاتی به مناسبت این که با هم باجناق و هر دو داماد فتحعلی‌شاه بودند، نسبت به وی بسیار محبت کرد و در آن سال که ناصرالدین شاه برای زیارت عتبات عالیات به عراق، مسافرت کرد، مشیرالدوله موجبات مسافرت را بسیار خوب تهیه و فراهم و در اثر مساعی سپه‌سالار دولت عثمانی فوق‌العاده نسبت به بزرگداشت و تکریم وی نهایت اهتمام را نمود که باعث خشنودی و رضایت شاه گردید و در نتیجه ناصرالدین شاه، میرزا حسین مشیرالدوله را به لقب سپه‌سالار مفتخر نمود، سپه‌سالار در زمان ماموریت در بمبئی و تغلیس از طریق معاملات و قرابت با آقاخان محلاتی ثروت کلان و زیادی کسب و چون اولاد نداشت، مسجد معروف به سپه‌سالار (مسجد شهید مطهری) و

ساختمان بهارستان که بعد محل استقرار مجلس شورای ملی گردید از خود به‌یادگار گذاشت.

۴- یحیی خان مشیرالدوله پسر میرزا نبی خان قزوینی (معتدالملک) برادر میرزا حسین خان سپه‌سالار، شوهر چهارم ملک‌زاده خانم عزت‌الدوله خواهر ناصرالدین شاه بود که از طرف پدرش برای تحصیل به فرانسه اعزام گردید و زبان فرانسه را به‌خوبی آموخت و در مراجعت مترجم وزارت امور خارجه شد و سپس به‌وزارت عدلیه منصوب شد و او میرزا یوسف مستشارالدوله که از رجال آزادی‌خواه بود، را به معاونت برگزید، ولی چون در آن ایام سلسله مقالاتی که علیه استبداد و خودسری‌های ناصرالدین شاه در روزنامه‌ی **اختر** (چاپ اسلامبول) انتشار یافت، منسوب به میرزا یوسف می‌دانستند میرزا یوسف را از معاونت وزارت عدلیه عزل نمودند و سپس میرزا یحیی مشیرالدوله به‌وزارت امور خارجه منصوب گردید.

۵- میرزا نصرالله خان مصباح الملک (مشیرالدوله). در شهر نائین زیارتگاهی به‌نام مصلی‌ست که در این بارگاه عارف و صوفی عالی‌قدر، به‌نام میر عبدالوهاب مراد و پیر اهل دل و طریقت در آنجا مدفون و مطاف عرفای روشن ضمیر می‌باشد. مشیرالدوله فرزند آقامحمد از اعقاب و احفاد میر عبدالوهاب مذکور می‌باشد که در جوانی از نائین مهاجرت و به تهران آمد و چون خط و ربط مورد قبولی داشته با معاضدت میرزا سعیدخان موتمن الملک وزیر خارجه در وزارت خارجه مشغول کار گردیده و سپس در مقام معین نایب‌الوزرا عازم تبریز می‌شود و در آنجا با دختر میرزا تقی خان آجودان، (کارگزار آذربایجان) ازدواج و بعد از معاودت به پایتخت به جهات ادب، صداقت و محرم‌بودنش به تقاضای میرزا یحیی خان مشیرالدوله (مذکور) وزیر خارجه‌ی وقت لقب مصباح‌الملک به وی اعطا می‌شود و سپس با لقب مشیرالدوله به وزارت خارجه منصوب می‌گردد.

میرزا نصرالله خان مشیرالدوله به‌عنوان اولین نخست‌وزیر دوران مشروطیت به مجلس شورای ملی معرفی و پس از مرگ مظفرالدین شاه در دوران محمدعلی شاه قاجار مدتی نخست‌وزیر بوده است، مشیرالدوله دو فرزند به‌نام حسین و حسن با القاب موتمن‌الملک و مشیرالدوله داشت که هر دو رشد فوق‌العاده کردند، بعد از الغاء القاب اولاد دختری میر عبدالوهاب (پیر) پیرزاده و اولاد پسری پیرنیا نام‌خانوادگی را انتخاب نمودند.

۶- میرزا حسن مشیرالملک فرزند میرزا نصرالله خان مشیرالدوله که بعد از درگذشت پدر از طرف محمدعلی شاه ملقب به مشیرالدوله گردید. در دوران زندگی ۶۳ ساله‌ی خود ۲۴ بار به وزارت و پنج دوره از طرف مردم به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب گردیده است.

مشیرالدوله تحصیلات عالی را در روسیه در رشته‌های نظام و حقوق گذرانده و در فرانسه هم ظاهراً در رشته‌ی حقوق ممارست و مطالعاتی داشته است، مشیرالدوله (پیرنیا) مدرسه‌ی علوم سیاسی را تاسیس نمود که در سال ۱۳۱۳ که دانشگاه تهران تأسیس و ایجاد شده با دانشکده‌ی حقوق که از طرف وزارت عدلیه دائر گردیده بود، ادغام و به‌نام دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی نامیده شد، تالیف **تاریخ ایران باستان** مشیرالدوله اثری گران قدر و با ارزش و از مأخذ و منابع جامع و مفید بوده که همیشه نام مشیرالدوله را زنده و باقی نگه می‌دارد. این بود مختصری از مشیرالدوله‌های دوران قاجاریه که امید است مورد قبول خوانندگان قرار گیرد. ■

منابع

۱- رجال ایران، مهدی بامداد، زوار، ۱۳۴۷: ۲- «شش مشیرالدوله»، کریم سلیمانی، جهان نو، ۱۳۶۲۶: ۳- خاطرات، اعتمادالسلطنه: ۴- الماثر و الآثار.